

ПЕРШОЧЕРГОВІ ПРАВОВІ ПОТРЕБИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС АКТИВНОЇ ФАЗИ ВІЙНИ

PRIORITY LEGAL NEEDS OF UKRAINE'S STATE POLICY DURING THE ACTIVE WAR PHASE

Курінний С.В., д.ю.н., професор,
професор кафедри конституційного та адміністративного права
Запорізький національний університет

В умовах мирного часу первинність внутрішньої політики, сприймається майже як аксіома. За обставин гарячої стадії війни, значення зовнішнього напрямку державної політики суттєво зростає, і за рівнем своєї важливості обидві складові політики держави, враховуючи специфіку особливостей свого змісту, стають однаково важливими та затребуваними. Зміст державної політики формується за допомогою реалізації її функцій, які насамперед визначають напрями діяльності конкретної країни. До основних внутрішніх функцій можна віднести: політичну; економічну; соціальну; правоохоронну; безпекову; культурно-виховну; фінансову; екологічну. Ключовими зовнішніми функціями держави є: дипломатична; міжнародної співпраці у різноманітних сферах; оборонна. У воєнний час, між окремими різновекторними функціями відбувається своєрідне взаємопроникнення (наприклад, економічна та оборонна, оборонна та безпекова, оборонна та соціальна функції демонструють високий ступень своєї інтеграції). Зазначається, що першочергові правові потреби державної політики України під час активної фази війни можна поділити на три стратегічні групи, які стосуються: організації, здійснення оборони країни та забезпечення безпеки на національному та міжнародному рівнях; боротьби з корупцією (насамперед серед представників центрального, регіонального та місцевого рівнів чиновництва); реалізації євроінтеграційних завдань держави. Також, наголошується, що провідне місце у процесах безпосереднього нормативно-правового забезпечення формування та реалізації суспільних потреб у сфері державної політики в умовах воєнного стану займають норми адміністративного права (внутрішній вектор) та міжнародного права (зовнішній вектор політики держави), а вирішальна роль серед вищих владних інститутів у розв'язанні існуючих проблем державної політики належить Президенту України.

Ключові слова: державна політика, правові потреби, війна, функції держави, оборона, безпека.

In peacetime, the primacy of domestic policy is regarded almost as an axiom. Amidst hot stage of the war, the importance of the external direction of state policy increases drastically, both in terms of their significance and components of state policy and given the specific features of their content, become equally essential and much needed. The content of state policy is formed through the implementation of its functions, which primarily determine the activity areas of a specific country. The basic internal functions involve the following ones: political; economic; social; law enforcement; security; cultural and educational; fiscal; ecological. The key external functions of the state are diplomatic; international cooperation in various fields; defensive. In wartime, a kind of interpenetration and mutual complementation occurs between individual functions of different vectors (for example, economic and defense, defense and security, defense and social functions demonstrate a high degree of integration). It is noted that the primary legal needs of the state policy of Ukraine during the active war phase can be divided into three strategic groups, which relate to the organization and implementation of the country's defense and security at the national and international levels; fight against corruption (primarily among representatives of the central, regional and local levels of officialdom); implementation of the domestic European integration tasks. In addition, it is emphasized that norms of administrative law (internal vector) and international law (external vector of state policy) play first violin in the processes of direct statutory support for the formation and realization of public needs in the field of state policy under martial law, and the President of Ukraine plays a decisive role among the government institutions in resolving current problems of state policy.

Key words: state policy, legal needs, war, functions of state, defense, security.

Вступ. Формування та реалізація державної політики це складний, багаторівневий, комплексний процес, що характеризується своєю дуалістичною спрямованістю, безперервністю та відповідною нормативно-правовою регламентацією.

Один вектор зазначеної державно-владної діяльності визначає її внутрішній напрямок, інший – зовнішній. Не дивлячись на очевидну протилежність спрямованості своєї реалізації, між двома складовими державної політики є багато спільного та взаємно залежного.

Так, формування державної політики (двох її складових) у демократичній країні покладається на парламент, а реалізація, відповідно, на уряд та його складові – міністерства. У разі скоєння суспільно-небезпечних або інших неблаговидних діянь, що безпосередньо або опосередковано перешкоджають втіленню у життя соціально значущих елементів політики держави – відповідні захисні функції мають невідкладно реалізовувати правоохоронні органи та суди (цивільні, господарські, адміністративні або кримінальні). Останні, як репрезентанти окремої гілки державної влади, за допомогою правосуддя повинні повсякчас та неухильно, без упереджень та обумовлень забезпечувати справедливість та рівність усіх перед законом незалежно від суспільної ваги, положення та інших відмінностей учасників відповідних проваджень.

Зміст як внутрішньої так й зовнішньої діяльності держави складають єдине та органічне ціле владної

діяльності, що визначається як «державна політика». Об'єктивне та гармонійне поєднання цих частин, фактично виключає їх потенційну несумісність, а тим більше конкуренцію. З позицій первинності та пріоритетності, внутрішній складовій за звичайних (мирних) умов у конструкції державної політики має належати вирішальна, домінуюча роль. Для доведення даної тези цілком доречно згадати старий вислів про те, що зовнішня політика є продовженням внутрішньої. Також, не слід забувати, що економічна сфера є головним об'єктом внутрішньої політики будь-якої країни, а високий ступень економічної розвиненості держави гарантує зростання добробуту громадян, соціальну та політичну стабільність та подальше підвищення її міцності та авторитету.

Однак, в умовах задекларованих євроінтеграційних прагнень нашої країни, пріоритетність зовнішньополітичного напрямку державної політики до отримання Україною членства в ЄС і НАТО стає очевидною. Крім того, продовження активної фази агресії з боку РФ, також сприяє подальшій активізації українського керівництва та дипломатії на міжнародній арені з метою збільшення різноманітної (насамперед, політичної, військової, фінансової та матеріально-технічної) підтримки з боку наших партнерів.

В той же час, якщо згадати про сім вимог Євросоюзу до нашої держави, які вона отримала після оформлення відповідного кандидатства у червні 2022 року, можна

в котрий раз переконалися у взаємній обумовленості двох векторів державної політики, бо Україні необхідно реалізувати певні групи суспільних потреб, шість яких стосуються суто внутрішнього вектору державної політики, а сьома як внутрішнього, так й зовнішнього.

Якщо бути зовсім точним, то йдеться не про сім вимог ЄС, а про сім блоків реформ, а саме: реформа Конституційного суду; продовження судової реформи; антикорупція, включно з призначенням керівника САП; боротьба з відмиванням коштів; втілення антиолігархічного закону; узгодження аудіовізуального законодавства з європейським; зміна законодавства про нацменшини.

Перелічені вимоги, треба виконати для того, щоб Україна зберегла статус кандидата. У відповідному документі Єврокомісії чітко зазначено, що нинішнє надання статусу не є остаточним, і ЄС може скасувати його у разі, якщо офіційний Київ ігноруватиме порядок денний реформ [1].

В умовах мирного часу первинність внутрішньої політики, сприймається майже як аксіома. Зовсім інше бачення на цю проблему, виникає під час гарячої стадії війни, яка триває в нашій державі вже другий рік. За цих обставин, значення зовнішнього напрямку державної політики суттєво зростає, і за рівнем своєї важливості обидві складові політики держави, враховуючи специфіку особливостей свого змісту, стають однаково важливими та затребуваними.

Під час особливого періоду у якому зараз перебуває Україна, сутність змісту або першочергова ціль державної політики зводиться до простої але вагомій за своїм значенням тези – зберегти цілісність держави та право на майбутнє української нації.

За цих непростих обставин, всередині держави необхідно – консолідувати та об'єднати спільною, зрозумілою та реалістичною метою якомога більше громадян, та виваженими і ефективними владними діями постійно підтримувати високий рівень суспільної єдності. На міжнародній арені – отримати не тільки моральну та відповідну фінансову, матеріально-технічну (військову) підтримку з боку переважної частини демократичних країн та міжнародної громадськості, а також постійно вживати кроки, спрямовані на підвищення авторитету та поваги до України, збільшувати тим самим кількість наших прихильників за кордоном.

Відповідно до положень Конституції України, парламент визначає засади внутрішньої і зовнішньої політики держави, реалізацію стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору (п. 5 ч. 1 ст. 85). Уряд забезпечує державний суверенітет і економічну самостійність України, здійснення внутрішньої і зовнішньої політики держави та реалізацію стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в ЄС та в НАТО (п.п. 1 та 1-1 ч. 1 ст. 116). Президент України наділений широкими повноваженнями у сфері національної безпеки та керівництва зовнішньополітичною діяльністю держави (ст. 106).

Де факто, в умовах війни вирішальна роль у формуванні і реалізації державної політики належить главі української держави, який за допомогою таких колегіальних органів як РНБО (Рада національної безпеки і оборони) та Ставка Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України координує і контролює діяльність органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони та здійснює стратегічне управління Збройними силами України та іншими військовими формуваннями держави.

Проблематика дослідження першочергових правових потреб державної політики в умовах воєнного часу, не зважаючи на свою актуальність, поки що не набула помітної зацікавленості з боку широкого загалу українських науковців – насамперед, фахівців з адміністративного та міжнародного права, норми якого займають провідне місце у безпосередньому регулюванні відно-

син державної політики. Науково-теоретичною основою для вивчення цієї важливої соціально-політичної складової, можуть слугувати праці таких відомих учених як: В.Б. Авер'янов, Ю.П. Битяк, І.П. Голосніченко, В.М. Гарашук, Р.А. Калюжний, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпаков, А.Т. Комзюк, В.Я. Настюк, О.І. Харитовнова та ін.

Набута практика формування і здійснення державної політики в Україні, спонукає не тільки до її позитивного оцінювання, а й критичного аналізу та своєчасних висновків, спрямованих на усунення існуючих недоліків та помилок, тому розгляд першочергових правових потреб державної політики України під час активної фази війни є метою даної роботи.

На початку викладення основного матеріалу, слід зазначити, що безпосереднім нормативно-правовим актом, положення якого регулюють питання основ державної політики у ключових сферах нашої держави є Закон України «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики» від 1 липня 2010 року № 2411-VI (далі Закон).

Зокрема, згідно ч. 2 ст. 2 Закону, внутрішня політика ґрунтується на таких принципах як: пріоритетність захисту національних інтересів; верховенство права...; рівність усіх суб'єктів права власності перед законом, захист конкуренції у сфері економічної діяльності; здійснення державної влади на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову; відкритість та прозорість процесів підготовки і прийняття рішень органами державної влади та органами місцевого самоврядування; забезпечення сталого розвитку економіки на ринкових засадах та її соціальної спрямованості; забезпечення балансу загальнодержавних, регіональних та місцевих інтересів; свобода, соціальна справедливість і творча самореалізація, участь громадян в управлінні державними і суспільними справами; соціальне партнерство та громадянська солідарність.

Серед зафіксованих принципів зовнішньої політики найбільш актуальними для теперішньої України є: застосування Збройних Сил України лише у випадках актів збройної агресії проти України, будь-яких інших збройних зазіхань на її територіальну цілісність і недоторканність державних кордонів...; застосування міжнародних санкцій, контрзаходів та заходів дипломатичного захисту відповідно до міжнародного права у випадках міжнародних протиправних діянь, які завдають шкоди Україні, її громадянам і юридичним особам; своєчасність та адекватність заходів захисту національних інтересів реальним і потенційним загрозам Україні, її громадянам і юридичним особам (ч. 3 ст. 2 Закону).

Зміст державної політики формується за допомогою реалізації її функцій, які насамперед визначають напрямки діяльності конкретної країни. До основних внутрішніх функцій можна віднести: політичну; економічну; соціальну; правоохоронну; безпекову; культурно-виховну; фінансову; екологічну. Ключовими зовнішніми функціями держави є: дипломатична; міжнародної співпраці у різноманітних сферах; оборонна.

В умовах війни, між окремими різновекторними функціями відбувається своєрідне взаємопроникнення та обопільне доповнення (наприклад, економічна та оборонна, оборонна та безпекова, оборонна та соціальна функції демонструють високий ступень своєї інтеграції).

Визначаючи нагальні проблеми державної політики (насамперед її внутрішнього вектору) під час триваючого воєнного стану, необхідно наголосити на ключову роль норм адміністративного права у забезпеченні вчасного та повного формування і реалізації об'єктивно існуючих суспільних потреб, що охоплюються сферами державної політики. Це пояснюється такими основними характеристиками цієї фундаментальної галузі вітчизняного права як: поліструктурність та масштабність її предмета; значний динамізм адміністративно-правових норм, що надає

можливість швидкого реагування на зміни у соціальному середовищі; багатофункціональність норм адміністративного права, які складаються з матеріальних, процесуальних (процедурних), регулятивних та охоронних формалізованих правил.

Також, не слід забувати про вирішальне значення адміністративно-правових норм під час відповідної організації та безпосереднього функціонування державного апарату та регламентації порядку проходження публічної (державної) служби у різноманітних владних інституціях (наприклад, у суддівському або дипломатичному корпусах).

Напевно не потрібно зайвий раз розкривати секрет Полишинеля про те, що серед головних причин, того що Україна стала найслабкішою ланкою серед європейських країн і першою жертвою широкомасштабної агресії рф є незадовільне виконання функцій держави, що негативно позначилося на якості державної політики, майже з перших років після проголошення незалежності нашої країни у 1991 році.

Під час війни, першочерговою проблемою належного правого забезпечення внутрішньої державної політики є підтримання достатнього рівня керованості суспільними процесами у середині країни. Передусім, це питання національної безпеки та обороноздатності (мобілізації, озброєння, інформаційної безпеки держави і громадян); евакуації та облаштування внутрішньо переміщених осіб; пошуку зниклих людей (насамперед дітей) та возз'єднання родин; керованості інфляційними процесами та недопущення гіперінфляції; відновлення об'єктів інфраструктури та стимулювання сільськогосподарського та промислового виробництва; соціальної допомоги нужденним та родинам військовослужбовців; організації безпечної роботи закладів освіти та охорони здоров'я; проведення ефективних контррозвідувальних заходів щодо виявлення та нейтралізації ворожої агентури, що присутня у різноманітних суспільних і державних інститутах нашої держави; встановлення та притягнення до відповідальності колаборантів та інших зрадників, які «відзначились» своєю співпрацею з окупантами; забезпечення громадського порядку і безпеки та реалізації фіскальних функцій держави; здійснення належної державної кадрової політики на регіональному та місцевому рівнях, керівництва силовими структурами, а також формування якісного кадрового резерву для заміщення численних дипломатичних вакансій.

Крім того, українським високопосадовцям необхідно припинити дотримуватися хибного неписаного правила, що «своїх не здаємо», бо хіба можна називати «своїми» осіб, які під час війни крадуть наявні чи потенційні бюджетні кошти, коли дефіцит бюджету держави складає майже 50 відсотків і компенсується за рахунок фінансової допомоги західних партнерів. Тому належне реагування за теперішніх скрутних часів на факти так званої істеблішментової (насамперед високопосадової) корупції має бути миттєвим та максимально жорстким.

Нагальні правові проблеми у сфері зовнішньої політики певним чином перегукуються з внутрішньополітичними і стосуються співробітництва України та її партнерів щодо: підтримки обороноздатності та міжнародної безпеки (насамперед купівля або передача необхідного озброєння, підготовка українських військ за стандартами НАТО, співробітництво у сфері інформаційної безпеки, обмін різноманітною інформацією безпекового характеру); фінансової, матеріально-технічної та гуманітарної допомоги Україні; доведення об'єктивної інформації про війну в нашій країні до міжнародного товариства, поступове виведення з орбіти впливу рф окремих держав так званого «глобального півдня» (країни з низьким або середнім доходом в Азії, Африці, Латинській Америці та Карибському басейні); негайного призначення українських послів у такі важливі країни як КНР, Індія

та Бразилія; облаштування та соціального захисту українських біженців за кордоном; пошуку громадян (насамперед дітей) та возз'єднання родин; встановлення точної кількості українських полонених та здійснення їх обміну; узгодження та здійснення ефективної санкційної політики стосовно країни-агресора, її сателітів, а також відповідних юридичних та фізичних осіб; фіксації та розслідування воєнних злочинів та злочинів проти людяності, скоєних представниками окупаційних військ на українській території, а також створення міжнародного трибуналу з цих питань; чіткого та повного визначення вибухонебезпечних ділянок в деокупованих районах та надання міжнародної допомоги з їх розмінування; вирішення питання фінансових компенсацій і репарацій за завдані збитки країною-агресором українській державі та її громадянам під час війни починаючи з 20 лютого 2014 року; залучення міжнародного товариства після завершення війни для відновлення України за наслідками широкомасштабної військової агресії рф.

Також, важливим завданням у сфері зовнішньої української політики є якомога максимальне схвалення світовим співтовариством формули миру Зеленського, який складається з десяти пунктів, що стосуються таких правових потреб як: радіаційна та ядерна безпека; продовольча безпека; енергетична безпека; звільнення всіх полонених та депортованих; виконання Статуту ООН та відновлення територіальної цілісності та світового порядку; виведення російських військ та припинення бойових дій; повернення справедливості; протидія екоциду; недопущення ескалації; фіксація закінчення війни.

На спільному саміті 3 лютого поточного року, зазначену формулу миру офіційно підтримав Євросоюз. У підсумковій декларації йдеться про те, що ЄС готовий працювати над мирним планом разом з Україною та підтримує проведення саміту для його реалізації. Формулу миру підтримали також США та інші країни «Великої сімки» – Німеччина, Франція, Британія, Італія, Японія та Канада [2].

Цілком логічним продовженням міжнародного схвалення формули Зеленського, можна вважати результати голосування Генасамблеї ООН 23 лютого 2023 року, відповідно до яких, переважна більшість країн підтримала те, щоб вимагати від Росії «негайно» та «беззастережно» вивести свої війська з України. Поданий Києвом до першої річниці повномасштабної війни документ містить заклик до встановлення «справедливого та міцного миру на основі принципів Статуту ООН».

На засіданні Генеральної асамблеї ООН резолюцію, яка підтверджує підтримку суверенітету та територіальної цілісності України, схвалила 141 держава, проти виступили семеро (це, зокрема, Росія, Білорусь, Єгипет, Малі та Сирія). Утрималися 32 країни, серед яких Китай, Індія, Іран, Казахстан, Вірменія, Таджикистан та інші.

У Генасамблеї ООН рф, на відміну від Ради безпеки, не має права вето. При цьому ухвалені резолюції не мають обов'язкової сили відповідно до міжнародного права [3].

Крім правових потреб наведених вище, існують глобальні проблеми, котрі стосуються не тільки безпосередньо України, а й усього людства, необхідність реалізації яких рано чи пізно виникне у міжнародному порядку денному. Дуже хотілося, щоб керівництво України усвідомлювало це, і стало ініціатором їх оперативного та належного розв'язання. Насамперед ідеться мова про фактично зруйнований після 24 лютого 2022 року світопорядок.

Достатнім підтвердженням, цієї думки є те, що стрілки Годинника Судного дня, який символізує загрозу глобальної катастрофи, у січні 2023 року перевели на 10 секунд – ближче до півночі. Тепер він показує 23:58:30. Про це повідомила Bulletin of the Atomic Scientists – організація, яка займається питаннями науки та глобальної безпеки. Причиною переведення стрілок уперед творці Годинника

назвали вторгнення Росії в Україну і пов'язаний з цим підвищений ризик ядерної ескалації. Досі стрілки Годинника Судного дня (символу глобальної ядерної катастрофи) не були так близько до півночі [4].

З дати початку повномасштабної війни на українських теренах, людство увійшло у небезпечний період свого існування – часи безпекової невизначеності та майже неминучого наближення Третьої світової війни, яка може спричинитися не тільки завдяки фантомним боям і реваншистським мріям про поновлення загубленої імперії з боку населення і керівництва РФ, а також гарантованого розповсюдження ядерної зброї серед значної кількості світових країн, які усвідомлять гіркий досвід «дії» статей Будапештського меморандуму 1994 року. Перелік «нових ядерних держав» напевно поповниться не тільки «цивілізованими демократіями», оскільки там також можна буде знайти авторитарно-тоталітарні утворення на зразок КНДР, одним словом загроза розширення ядерних країн-шантажистів може суттєво розширитись.

Як довела практика останнього року, функціонуючи зараз міжнародні організації – ООН (насамперед її Рада Безпеки) МАГАТЕ, ОБСЄ фактично не спроможні належним чином виконувати покладені на них безпекові функції та належним чином підтримувати мирне життя у світі. Тому, з метою поновлення засад світової безпеки, Україні разом з зацікавленими країнами варто виступити з ініціативою про створення принципово нової міжнародної організації (умовна назва БАЄ – Безпекова Асамблея Європи) з чітко визначеними запобіжними повноваженнями (переважно економічного характеру), що характеризуються реальними процедурами їх прийняття та ефективним втіленням у життя. За умов свого позитивного функціонування, з часом не виключається переформатування БАЄ у світову безпекову структуру – БАЄ.

Щодо алгоритму утворення БАЄ, можна взяти за зразок порядок проведення наради з безпеки та співробітництва в Європі (НБСЕ), що проходила з 3 липня 1973 року по 1 серпня 1975 року за участю 33 європейських держав, США і Канади, завершилася підписанням главами держав і урядів у Гельсінкі Заключного акту, який визначив засади співробітництва держав в Європі та став довгостроковою програмою дій, спрямованою на будівництво єдиної, мирної, демократичної і процвітаючої Європи.

На теперішній час ОБСЄ (назва змінена з «наради» на «організацію» 1 січня 1995 року) є найбільшою регіональною організацією, яка об'єднує 57 держав Європи, Центральної Азії та Північної Америки [5].

На відміну від створення ОБСЄ, підготовчий період заснування БАЄ не можна розтягувати на 25 місяців (максимум 3-6 місяців), він також має завершитись підписанням відповідної міжнародної угоди (акту), але не з розмитими і переважно декларативними положеннями свого змісту, а з чіткими та однозначними правилами міжнародного безпекового життя та дієвими механізмами їх забезпечення.

Крім того, за умов створення БАЄ, необхідно прийняти рішення щодо розпуску ОБСЄ, як організації, що втратила свої функціональні спроможності в реаліях сучасного поправлення міжнародного права з боку РФ та її прихильників.

Наведені можливі кроки відносно реорганізації у сфері забезпечення міжнародної безпеки не безпідставно можна вважати радикальними, однак існує реальна потреба у тому, що й вони можуть стати запізнілими за теперішніх умов поширеного міжнародного правового нігілізму та кричущого своєю недалекоглядністю та невіглаством політичного егоїзму окремих країн, які перебуваючи за крок від початку чергової і можливо останньої за своїми невідворотними для людства наслідками світової війни, висловлюють занепокоєність від можливого зменшення на 0,1-0,2 відсотка свого ВВП, у разі запровадження санкцій проти країни-агресора.

Повертаючись до загального переліку актуальних проблем української державної політики, не слід забувати про те, що нерезалізовані суспільні потреби у євроінтеграційній сфері, зокрема це стосується наведених на початку даної праці семи вимог ЄС до України. Тут як говориться м'яч знаходиться на нашій стороні, і позитивне розв'язання цієї проблеми залежить від волі та мудрості парламентів, урядовців та Президента України.

Висновок. На підставі викладеного можна констатувати, що першочергові правові потреби державної політики України під час активної фази війни можна поділити на три стратегічні групи, які стосуються: організації, здійснення оборони країни та забезпечення безпеки на національному та міжнародному рівнях; боротьби з корупцією (насамперед серед представників центрального, регіонального та місцевого рівнів чиновництва); реалізації євроінтеграційних завдань держави.

Також, необхідно наголосити, що провідне місце у процесах безпосереднього нормативно-правового забезпечення формування та реалізації суспільних потреб у сфері державної політики в умовах воєнного стану займають норми адміністративного права (внутрішній вектор) та міжнародного права (зовнішній вектор політики держави), а вирішальна роль серед вищих владних інститутів у розв'язанні існуючих проблем державної політики належить Президенту України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сидоренко С. Кандидат авансом: 7 вимог, які має виконати Україна, щоб ЄС не скасував її новий статус. Європейська правда, 18 червня 2022. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/06/18/7141516/>
2. Формула миру: які країни підтримали план Зеленського. Слово і діло. 15 лютого 2023. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/02/15/infografika/polityka/formula-miru-yaki-krayiny-pidtrymaly-plan-zelenskoho>
3. Більшість членів ООН вимагає від Росії вивести війська з України – резолюція Генасамблеї. Радіо Свобода. 23 лютого 2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-oon-rosija-maje-vyvesty-vijska-z-ukrajiny-rezolyucija/32285414.html>
4. Стрілки Годинника Судного дня перевели ближче до півночі. Радіо свобода. 23 січня 2023. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-sudnyi-den-godynyk-strilky/32238491.html>
5. Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ). 05 вересня 2022. URL: <https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/organizaciya-z-bezpeki-i-spivrobotnictva-v-eyvrop>